

BİLİMİN FELSEFEYE DAYANDIĞI GÖRÜŞÜNÜN BİR TİMSALİ OLARAK GALENOS*

Prof. Dr. Mübahat TÜRKER-KÜYEL

The Economist'in, 26 Nisan 1986 sayısında (s. 10), "Kitaplar ve Sanat" köşesinde, "Felsefe Bulutlardan İniyor" (Philosophy Comes Down From The Clouds) başlıklı bir yazı çıkmıştır. Bu yazıyı, Sempozyum Yürütme Komitesi'nde, diğer üyelerle birlikte, çok emeği geçmiş olan değerli Felsefe Doçenti Kenan Gürsoy bana haber vermiştir. Bu yazıya göre: "M.Ö. 423 ten bu yana, Aristophanes, " *Bulutlar*"da, Sokrates'i ve onun mantık imalâthanesini gülünç hale sokalı beri, felsefeciler, epeyce alay konusu haline gelmişlerdir.

Ama, felsefeciler, şimdi de, epeyce başka şeylerin konusu haline gelmiş bulunuyorlar. Felsefeciler, gündelik hayatta, birer birer ortaya çıkmaktalar. Öyleki, New York eyaletindeki hastahaneler hayat ya da ölüm hakkında karar verirlerken, doktorların danışıp görüşmeleri için felsefeci istihdam etmekte. New Hampshire eyalet hukukçularının ve Connecticut hapisane yetkililerinin danışıp görüşmeleri için, felsefeciler tutulmaktadır. Felsefeciler, atom çekirdek artıklarının yok edilmesi ve genetik mühendisliği gibi meselelere eğilmekte. Senatörlerin muamma halletmelerinde yardımcı olmak üzere, Meclis'in dört adet ikamete memur felsefeci bulunmaktadır.

Ahlâk, özellikle, Tıp ahlâkı, gelişkin bir endüstri olmaya yüz tutmuştur; ve, Amerika başta, bu endüstri, tüm dünyanın her tarafıyla bağlantı halinde bulunmaktadır. Bağlantılar üniversitelerden başlayıp şirketlere ulaşmaktadır. Akademik gazeteler "Felsefe ve Hukuk İşleri" (Princeton) ya da "Uygulamalı Felsefe Gazetesi" (Surrey Üniversitesi)

* Fakültemizin kuruluşunun 50. Yıldönümünü, içinde bulunduğumuz 1986 yılında çeşitli vesilelerle kutlamaktayız. Bu Sempozyum da bir kutlama vesilesidir. Bunu hepimiz biliyoruz. Ancak, ben, akademik hayatımdaki katkılarının malzemesinin önemli bir kısmını, Fakültemin, bana, yönetmeliğine uygun olarak, yaz aylarında tanımış olduğum, yazma kütüphanelerinde, "Yurt içi araştırma ve inceleme" izni imkânına borçlu bulunduğumu, bir şükran nişanesi olarak bu vesile ile ifade etmek istiyorum. İşte, şimdi size sunacağım "Bilimin Felsefeye Dayandığı Görüşünün Bir Timsâli Olarak Galenos" böyle bir inceleme gezisinin ürünüdür. Bu ürün, bu kez de, 1985-1986 ders yılı Yurt İçi Araştırma Gezisi Sonuçları toplantısında sunulmuştur.

gibi adlar almaktalar. İllionis Teknoloji Enstitüsünde bir Meslek Ahlâkı Çalışma Merkezi, Maryland Üniversitesi'nde ise bir Felsefe Kamu Yönetimi Merkezi bulunmaktadır.

Bu öğretim merkezleri çevresinde kurslar ve konferansların sayısı gitgide artmaktadır. 1970 lerde, Amerika üniversite ve kolejlerinde, meslek ahlâkı konusunda, 322 kurs düzenlenmiştir. Meselâ, Harvard'daki Yüksek Meslek Okulu'nda, felsefeciler, hava kirliliği, tüketicinin sağlığı, memur hakları, milletlerarası meslek ahlâkı konularında tedrisat yapmıştır..."

Acaba bu durumu, uzmanlık alanlarının dallanıp budaklanması sonucunda, felsefenin, özellikle yüzyılımızda, neredeyse unutulmaya yüz tutmuş olan o temellendirici ve bütünleyici vasfının yeniden hatırlanmış olmasına yorabilir miyiz? Acaba, "Scientific" (bilimsel), artık, "Unscientific" in, "philosophic" in, "litteraire" in, "morale" in, "sociale" in zıddı olarak¹ konulmayacak mıdır? Acaba, Geometri "Astronomi, Harmoni," yine, eskiden Plâton'da olduğu gibi, "Mâtemo" (tâlim, terbiye ve tedris konusu) ve "*Dianoia*" sayılarak, "Episteme"ye, veya "*Dialektik*"e bir hazırlık, olarak kabul edilecek midir?

Biz, bu serimimizde, bilimin felsefeye dayandığı görüşünün bir timsali olarak Plâton'u ele alabilirdik. Ancak bu görüş onun eserlerinde parça parça dağıtılmış durumdadır. Ama, M.S. 129 da, Bergama'da doğmuş, Hippokrates ile İbn Sinâ arasında yaşamış, Mantık, Ontoloji ve Ahlâk konusunda pek çok felsefi eser yazmış ve şerh etmiş olan, Sarton'un "Medical Philosophers" dan saydığı ünlü filozof-hekim Galenos, bu görüşü belirten ayrı bir eser telif etmiş olduğu için, bu düşüncenin timsali olarak, biz, onu ele almayı uygun bulduk. Biz, bu serimimizde, ilkin, (I) onun bu konuda kaleme almış olduğu söz konusu eserini tanıtacağız; bunun arkasından (II) eserdeki fikirleri perspektifleri içerisine yerleştirmeye çalışacağız. En sonda, (III) kendi kültürümüzle olan bir kaç bağlantıya işaret edeceğiz.

(I) Söz konusu eserin adı *Ho ti Aristos Hiatros Filozofos'tar*. Yani, "Erdemli Bir Hekimin Filozof Olması Gerekir". Bu eser, Yunanca aslından Eyyub ve Hunayn b. İshak eliyle ayrı ayrı iki kez Süryâniye, Huneyn b. İshak ve İsâ b. Yahya tarafından ise, yine ayrı ayrı iki kez Arapçaya çevrilmiştir. Huneyn b. İshak Süryânî çeviriyi oğlu İshak b. Huneyn için, Arapça çeviriyi ise İshak b. Süleyman için gerçekleştirmiştir.

1 Lalande, *Vocabulaire Technique et Philosophique*.

Biz, eseri, Arapçasını yayına hazırlamış ve Türkçe çevirisini vermiş olduğumuz Huneyn b. İshak'ın yapmış olduğu çeviri üzerinden takip ettik.

Beyrûnî, bu eseri bilimdeki birlik, süreklilik ve ilerleme olgusuna bir delil olmak üzere, *Tahkik fi mâ 'il-Hind*'de saygıyla anmıştır². Beyrûnî'ye göre, bilgi, birleştirici bir soyutlamadır, bizatihi iyidir ve tanrısaldır. Bütün bilgiyi kavramak için insanın ömrü yetmez. Bütün bilgiye, sezgisel düşünme yoluyla kavrayarak, yani, felsefe yolu ile ulaşılır. Bu ulaşma çaba ister, nâmûs ister, çıkar gözetmezlik ister Bunun karşılığında insan, "bilgi tadı" alır; seçkinleşir, yalınkat adamlardan ayrılır³.

Padoa'da yetişen, İngiltereye döndüğünde, bir "*homo universale*" arayışı içerisinde bulunan Thomas Linacre (ölm. 1525)m, Galenos'u çevirdiğini, Vesalius'un 1540'larda, Galenos'un eserlerini yayınladığını ve Galenos'u eleştirdiğini biliyoruz. Galenos'u eleştirenler arasında, küçük kan dolaşımını ilk kez bulan, XIII. yy. adamı İbn ün-Nefis'in ve keşfi tekrarlayan XVI. yy. adamı Michael Servetus'un durumundan haberdar bulunuyoruz. Harvey'e yolu açan bu çeşitli eleştiriler olmuştur.

"Erdemli Bir Hekimin Filozof Olması Gerekir" adlı eserinden anlıyoruz ki, Galenos zamanında, hekimlerin çoğu, yarışmalarda hem başarı göstermek isteyen, hem de başarıya ulaşmak için gerekli çalışmayı yapmak istemeyen yarışmacıların durumuna düşmüşlerdir. Öyle ki, bu hekimler, hem Hippokrates'e hayrandırlar, hem de onun izinden gitmezler. Çünkü: 1. Hippokrates der ki: Tıbbın Astronomiye, Astronominin Geometriye, dolayısıyla, Tıbbın da Geometriye zarurî olarak ihtiyacı vardır. Oysa, bu hekimler, ne Astronomiye ne Geometriye önem verirler. Onlar bununla da kalmazlar, Astronomi ve Geometri bilen hekimi danlayıp, kınarlar. 2. Hippokrates insan bedeninin "tabiat"ını çok iyi bilmeyi emreder. Tıbda her sözün başı budur, der. Bu hekimler ise her bir organın "cevher"⁴ i hakkında bilgi edinirler, bu bilgiden neticeler çıkarırlar; organların yaratılışını, büyüklüklerini, yerlerini, birbirleriyle olan ilişkisini bilirler, ama, organların yerlerini öğrenmek istemezler. 3. Hippokrates der ki: Eğer, "Symptome"lerin ("tabiat"a aykırı hallerin, arazların) cinsleri ve neveleri bilinmezse, yani, insan Mantık Sanatı'ndan haberdar olmazsa, "prognoz" ve "diagnoz" (teşhis ve tedavi) da yanılı olur. Oysa, bu hekimler için Mantık Sanatı'nı öğrenmek şöyle dur-

2 *İndia*, III, 152, Sachau çevirisi.

3 Franz Rosenthal, *On Some Epistemological Presuppositions of al-Birûnî*, S. 149-150, (*Beyrûnî'nin Bilgi Kuramı ve Yöntemiyle İlgili Bazı On Varsayımları Üzerine*, Çeviren: Mübahat Türker-Küyel, S. 162, *Beyrûnî'ye Armağan*, 1974, TTK, Bsm.)

4 Cevher'in unsur anlamına da geldiği hk. Bk. Mübahat Türker, *İbnu's-Salah'ın De Coelo ve Onun Şerhleri Hakkındaki Tenkitleri*, *Araştırma*, II, Ankara, 1964, S. 2, 3.

sun, onlar, Mantık Sanatı'yla uğraşanları faydasız işler peşinde koşan kişiler olarak görürler. 4. Hippokrates'e göre, geçmişteki, haldeki ve gelecekteki "Symptome"leri bilmek zarurîdir. "Diète"nin temeli budur. Aksi halde, hekim "diagnoz" ve "prognoz" yapamaz. Oysa, bu hekimlere göre, hastalığın gelecekteki seyri hakkında bir tahminde bulunmak şöyle dursun, onlar, tahmin yürütene de hilekâr ve düzenbaz gözüyle bakarlardı. Bu durumda, bu hekimlerin kendilerinininkilerden başka tahminlerde bulunanları reddetmeleri, diyete önem vermemeleri gerekir. 5. Kaldı ki, bu hekimler, Hippokrates'in kitaplarını okumazlar; okusalar bile, doğru düzgün konuşan Hippokrates'in ibarelerini anlamazlar, iltibasa (ambigüite) düşerler.⁵ Okuduklarını anlasalar bile, bu anladıkları konularda, bilgi edinip, tecrübe kazanıp, anladıklarını zihinlerine nakşetmezler. Hal böyle olunca, bu hekimlerle Hippokrates arasında bir münasebet kalmaz. Onların Hippokrates'e karşı duymuş oldukları hayranlığın anlamı kaybolur.

Galenos'a göre bunun sebebi şudur: İnsanın başarı kazanması için şart, kabiliyet ve yapma isteğidir, iradedir. Başarı kazanamayan yarışmacıda ya bedensel kabiliyet yoktur, ya da o yeteri kadar çalışmamıştır. Eğer, bedensel kabiliyeti olan yarışmacı, amacı doğrultusunda çalışıp da tecrübe kazanırsa, elbette, başarı tacını başına kondurur. İşte bunun gibi, bu hekimlerde de, ya kabiliyet ya irade bulunmuyor; ya da ikisi birden yoktur. Ama, Galenos'a göre, bu hekimlerde Tıp Sanatım becerebilecek bir kabiliyet olmaması imkânsızdır. Çünkü, Galenos'a göre, evren gerek Hippokrates zamanında, gerekse kendi zamanında, halini değiştirmemiş, "evren nizamı" aynı kalmıştır. Gerek sabit yıldızlarda, gerekse gezegenlerde, Ay'da, Güneş'te, insanları olumsuz yönde etkileyip belirleyen değişimler olmamıştır. Ama, bu hekimler zenginliğin erdemden üstün olduğunu söylemektedirler. Bunun sebebi onların aralarında, sanatta Feidias, resimde Apelleus, Tıp'da Hippokrates gibi birinin bulunmayışıdır. Oysa, Eskilerin bize bırakmış olduğu bilgiler, erdemdir; onlar, kolay elde edilen şeylerden değildir. Galenos'a göre, biz, Hippokrates'in uzun zaman zarfında ortaya koymuş olduğu şeyleri kısa zamanda ve kolayca öğrenmiş, onlara dayanarak, Tıbbaya yeni yeni bilgiler katmış bulunuyoruz.

Eğer, öğrenen kişi zenginlik erdemden üstündür derse, ve, Tıp Sanatı insanın faydasına değil de mal kazanmaya yarar diyen ilkedenden hareket

5 Meyerhof, Schacht, Paul Kraus ve R. Walzer'in Galeuos üzerindeki felsefe ve ahlâk incelemelerinden sonra, özellikle, bu konuda, Bk. Edlow, *Galen, On Language and Ambiguity* (De Capitionibus), 1977, Brill. N. Rescher'in *Galen and the Syllogism*'inde (1966, Pittsburgh University Press) de bu fikirler mevcuttur.

ederse, Tıb'da hiç kimse maharet sahibi olamaz, işinin ehli ve hazık olamaz. Çünkü, insanın aynı zamanda hem zengin olması hem de Tıbda büyük mertebeye erip şeref kazanması mümkün değildir. Birinden birini seçmek lâzımdır. Galenos, kendi zamanında, böyle az ile yetinen kimselerin bulunmadığını söylemektedir. Az ile yetinen kimseler hükümdarların ayaklarına gitmezler. Netekim, Hippokrates, mal kazanmak için Fars hükümdarı Ardeşir'in ayağına gitmemiştir⁶. Ama hükümdar Perdikkos, Hippokrates'in sanatına muhtaç olduğunda ve onun yerine daha ehil bir hekimi koyamadığında, Hippokrates onun ayağına gitmiştir. Hippokrates, Kranon ve Tasso gibi büyük şehirlerdeki veya küçük şehirlerdeki fakirleri tedavi etmek için onların ayağına gitmiştir. Popolos şehrine ise öğrencilerini göndermiştir. Kıyâs (analoji) yolu ile bildiklerini tecrübe ile sağlamak için, o, bütün Yunan şehirlerini birer birer dolaşmıştır. O, şehirlerin coğrafi konumlarını yeryüzündeki duruş şekillerini, dağlarını, ovalarını, içme sularını, havasını, göllerini, akarsularını, denizlerini ve bunların insanlar üzerindeki etkilerini incelemiştir. O, sadece; zenginliği küçük görmekle kalmamış, ruh sükûneti yanında, aynı zamanda, bedensel sükûneti, bedensel dengeyi de aramıştır. İçkiden, oburluktan ve erotik yönelimlerden uzak durmuştur. Riyazet ve kanaatkârlığı seçmiştir.

Galenos'a göre, erdemli hekimin doğru ve düzgün yolu seçmesi gerekir. Mantık Sanatını bilmesi ve onda tecrübe sahibi olması gerekir. O, ancak bu suretle hastalıkların cinslerini ve nevilerini ayırıp, tedavi için sonuçlar çıkarma ameliyelerinde mahir olur, bedenın "tabiat"ını bilen biri haline gelir -Bedenın "tabiat"ları denen gerçeklikler, imtizacın temelini oluşturan "Birinci", cüzleri birbirine benzeyen ve duyularla algılanan organları oluşturan "İkinci" (Homoomer), âlet organları oluşturan "Üçüncü" öğelerdir-. Mantık Sanatını bilen hekim, bu suretle, bölgelerin bedene ve sağlığa olan yararlarını da bilir. Bu konuda "teslim=sukun-u nefis" ile yetinmez, "*kıyasla tasdik*"e, yani, "*burhan*" (apodeiktik)a yükseilir. Bu durumda, hekim, bedenın "tabiat"ını ve hastalık sınıflarını tanıdıktan, tedavi için gerekli çıkarımları yapmayı bildikten, Mantık Sanatı'nı öğrendikten, bu konularda tecrübe sahibi olduktan sonra, beden ve ruh sükûnetini aradıktan, malı küçümsedikten sonra, ortada onun filozof olması için ne engel kalır? Hekimin, felsefedeki Mantık, Tabiiyyat ve Ahlâk cüzlerine yaklaşmasını engelleyen herşeyden, "*Adâlet*"e aykırı

⁶ *Kutatgu Bilig'de*, Odgurmış da hükümdarın ayağına gitmez. "Bilginlerin kötüsü emirleri ziyaret edendir. Fakat, fakirin kapısına gelen emir ne kadar hoş ve emirlerin kapısındaki fakir ne kadar kötüdür" hadisi ile başladığı *Fihî Mâfih'inde*, Mevlâna da, aynı fikri ifade etmiştir. (Bk. Şark İslâm Klâsikleri, MEB, 1985, s. 3. Çev. Meliha Tarıkâhya).

hallerden uzak durması gerekir. "Adâlet"e uygun hal, -ancak, mala ve lezzete sırt döndükte gerçekleşir. "Adalet"e sahip olan kişi, öteki erdemlerin hepsine birden sahip olur. Çünkü, erdemler bir bütün teşkil ederler. Erdemler birbirleriyle uyum halinde bulunurlar. Tıp tahsili için, ilkin, zarurî olarak, felsefe öğrenmek, sonra tecrübe ve maharet kazanmak gerekir. O halde, hekim, hiç şüphesiz olarak filozof olmalıdır. Bunun böyle olduğuna, artık burhan getirmeye ihtiyaç yoktur. .Bu açıdan ,hekimler arasında servet düşkünü olanlar gerçek hekim değildir, yalancı hekimdir, yalandan hekimdir, sözde hekimdir. Çünkü, onlar, Tıbbı, Tıbbın amacı dışında kullanmaktadırlar. Hekim nefesine hâkim, aff, mala düşkünlükten uzak olsun da filozof olmasın, bu imkânsızdır! Hekim, bedeninin "tabiat"ını, organların durumunu, hastalık cins ve nevilerini, onlardan çıkarımlar yapmayı bilsin de Mantık Sanatını bilmesin, bu imkânsızdır! Hekim burhan getirmekte mahir olsun, "âdil" olsun, "tabiat"ı bilsin de uygulama yapmasın, bu imkânsızdır! Galenos'a göre, eğer, Hippokrates'i benimsiyorsak, Tıbdan önce felsefe tahsil etmemiz, felsefeyi kullanmamız, ondan yararlanmamız, onu uygulamamız gerekir. Ancak böylelikle Hippokrates'ten daha ileriye gitmiş oluruz. Bütün bunların aksini söylemek sözlerde didişmektir; kargalar ve saksâğanlar gibi boşuna çıgırışmaktır. Galenos'un sözleri burada sona ermektedir.

(II) Galenos'un belirtmiş olduğu gibi, Tıbbın Astronomiye, Astronominin Geometriye, dolayısıyla, Tıbbın da Geometriye duymuş olduğu zarurî ihtiyaç fikrinin temelinde Yunan Tıp Okulları'ndan Pithagorasçıların oluşturmuş olduğu Sicilya Tıp Okulu'nun görüşleri yer alır. Biliyoruz ki "Sofia"ya "Filia"yı bağlayan Pithagorasçılar ortada göründüklerinde, "Sofia" (*Sapientia*, Hikmet, Bilgelik) onların önünde hazır olarak duruyordu. Çünkü, "Hikmet" Kaidelilerin,⁷ yani, Sumerlilerin bir buluşu, bir yaratısı idi. Hikmet, bilindiği üzere, sonra, Kaidelilerden Mısırlılara, Mısırlılardan Yunanlılara, Yunanlılardan Süryânîlere ve İslâm Âlemine geçmiştir. Berossos, İbn Newbaht, Fârâbî ve Roger Bacon'un tanıklık ettikleri, araştırmaların ise pekiştirmiş olduğu gerçeklik bu idi⁸. Arkeolojik verilere göre, insanın tarihin de, ilk kez, Sumerliler

7 Hommel, *Die altisraelitische Überlieferung*, 1897, München. Landsberger, *Sumerlilerin Kültür Sahasındaki Başarıları*, *DTCF Dergisi*, III, S. 147.

Bilindiği üzere, güney Babil'e, yani Sümer'e, Kaldu Ülkesi denir. Kaldu'nun menşei "Kashdu" (M.Ö. 2000) iken, kelime, sonradan, "Kardu"ya dönüşmüş, Kassitler zamanında ise "Kardunias" şeklini almıştır. Kelime, M.Ö. 900 lerde, "Kaldu" olmuştur. İşte Greklerin *Khaldaioi* = Chaldâer kelimesi buradan gelmektedir. İbrânîler bu ülkeye "Kashdim" derlerdi. "Ur-Kashdim" şehri Peygamber Abba Rama = İbrahim'nin ailesiyle terkedip, Harran'a ulaştığı şehir idi.

8 Borger, *Handbuch der Keilschriftliteratur*, 1975-1977, Berlin, de -Gruyter,

Evren-Toplum-İnsan konusunda paralellığe dayalı "transandantal vahdetli bir bütün" görebilmişler⁹, bu görüşlerini de *Nig.Şi.Sa'ya*, yani, "Adâlet"e dayandırmışlardır. Sumerliler ve Mezopotamyalılar Gök Yazarlarının (*Nam*), yeryüzünde, toplumda ve insanda yansıdığına inanmaktaydılar¹⁰. Bu inanç Mezopotamya tıbbının temelinde bulunur. Sumerlilere göre "adalet" tek tek ferdî varlıklarda "Me" (Tanrı buyruğu) olarak görünür. "Me", "Bir şeyi o şey yapan şey"dir, "Tabiat"tır, "Zâtı belirleyen"dir. Akkadlılar "Me"ye "*Parsu*" diyecektir. "*Parsu*", sonra, Arapçada, "Farz" olacak olan kelimedir¹¹.

Hatırlanacağı üzere, Sicilya Tıp Okulu, Alkmeon ile, özellikle, Empedokles'in ontolojisine dayanıyordu. Hastalık ve sağlık, onlara göre de, insan bedeniyle evren bedeni arasındaki paralellığe dayalı olarak, "Adalet" ve "Adaletsizlik" kavramlarıyla açıklanıyordu. Bu, Empedokles'in "*Tabiat'ın Dört Kökü*" dediği, "Anâsır-ı erba'a" arasında dengenin kurulması ve bozulması idi. Tedavinin esası da, "Mizâc"da, bozulmuş dengenin yeniden kurulması idi. "Tabiatın Dört Kökü", "Plâtonik Şekiller" adını alan düzgün çok yüzlülere indirgenmişti¹². Tıb, bu suretle, Astronominin "*denge*", Matematiğin "*oran*" kavramlarına bağlanmış bulunuyordu. Evren-Toplum-İnsan ruhlarının ve bedenlerinin arasındaki paralellığı temellendiren "Kosmik adâlet"e inanç ve adaletin felsefenin, bilimin, ahlâkın, dinin ... v.s. nin temelinde bulunması, Eski Yunanda da kabul görmüştür (Homeros, Yedi Bilge, Anaximandros, Platon, Aristoteles, Kinikler, Stoalılar)¹³. İşte, Galenos'un deontolojisine, Tıbda ahlâk öğretilerine kadar sokulmuş olan da bu idi. Müzikte tedavinin, müzik ve edebiyatla eğitimcinin de temeli bu idi.

9 Landsberger, *ön Asya Kadim Tarihinin Esas Meseleleri*, II. TTK Kongresi Zabıtlar 1937.

10 Landsberger, *Sumerler. Sema Manzarası Dünya Manzarası, DTCF Dergisi*, I, 5, 1942 S. 93. Kramer, *From the Tablets of Sumer*, 1956, Falcon's Wing, Colorado.

11 Mebrure Tosun, *Sumer, Babil, Asurlularda Hukuk, Belleten*, XXXVII, 418, 1973.

12 Mübahat Türker, *tbnu's-Salah'ın*, S. 4.

13 Onlara göre, öğeden çıkıp öğeye dönüş, zaman içerisinde "Haksızlıkların cezasını ödeme" sayılmıştır (Kranz, *Felsefe*, S. 25) Eski bir İonia'lı kosmogonisten bize intikal eden fragmente göre, Kosmos'un ortasında bulunan Yer'in taşları insanın kemiklerine, toprak etlerine, yaş ilik ye beynine, sıcaklık tohumuna, akarsuları damarlarına ve kana, bataklıkları idrar torbasına, oturağına, havası soluğuna, toprağın sıcaklığı damarlardaki sıcaklığa, Ay diyafragmaya, Kosmosun kendisi ise deriye tekabül eder. Kosmos, yıldızlar, Güneş ve Ay Dünya atmosferi yaşlık ve toprak Makrokosmos'u oluşturur.(Ay. yer. S. 26). Platon, evren bedeniyle insan bedeni arasındaki paralellığe toplumsal sınıfları, devleti, ruh katmanlarını ve erdem çeşitlerini de eklemiştir (*Nomoi*) "Adalet" (Dikaiosüne)i "convention" ile değil, Kosmoloji ve Astronomi ile temellendirmiştir.

(III) Tıp ile Astronomi arasındaki münasebeti ve gökün yer yüzünde yansımakta olduğu veya yer yüzünü etkilemekte olduğu görüşünü Ibn-i Sînâ da vurgulamıştır. Ibn-i Sînâ'ya göre, Astronomi denince, üç konu hatıra gelir: 1. Gök cisimlerinin hareketlerinin incelenmesi, 2. Zîclerin ve astronomik cetvellerin incelenmesi (Bu konunun incelenmesi pek sağlam değildir. Çünkü, hesaplar yaklaşık, rakamlar ise yuvarlaktır), 3. Astroloji. Bu dal, insanın geleceğini yıldızlara bakarak söylemekten ibarettir. Astrolojinin hiçbir bilimsel temeli yoktur. Astronominin birinci kısmı Tıbbın Anatomi kısmına benzer. Anatomide insan vücudunun yapısı, organları ,araç organları, sıvılar, sıvıların imtizaçları incelenir. Anatomi doğa¹⁴ yasalarının bilimidir. Astronomideki zîcler ve cetveller Tıbdaki ilâçlar ve tedavinin paralelidir. Tıbbın bu dalı "misâl" (Analoji)e dayanır. Burada, hekimin uzluk derecesi işe karıştığı için, bu konuda hata yapılır. Netekim, cetvellerde de hata yapılmakta idi. Astroloji ise şarlatan pratisyenlerin faaliyet alanına benzer. Tıp Astroloji ile değil, Astronomi ile paraleldir. Çünkü, Astrolojinin hiçbir bilimsel temeli yoktur¹⁵.

Astronomi ile Tıbbın Anatomi kısmı arasındaki paralellige, Makrokosmos ile Mikrokosmos arasındaki müteakabiliyete Kâtib Çelebi de "*ilham ul-Mukaddes fi Fevz-il Akdes*" adlı eserinde işaret etmiştir. Astronomi ile devlet ve erdemler arasındaki paralelligi kabul eden Stoa Okulu'ndan hükümdar Marcus Aurelius'un "Tefekkürât" çevirisi, Timur'un vezirlerinden biri için Farsçaya çevrilmiş olan Pithagorasçı İhvân-ı Safa "Rasâil'inden bahseden tarihçi Hammer'in bir mektubu ile Sultan II. Mahmûd'a sunulmuştur¹⁶.

Davud Peygamberin, hükümdar Saül'ü ruhsal depresyondan kurtarmak için "mezamir" okuduğu, "mizmar" çaldığı nakledilmiştir. Râzî, Fârâbî ve Ibn-i Sina'nın müzikle tedavi taraftarı olduklarını, Yıldırım, Fâtih ve Beyazıt "dâr üş-şifâ"larında müzikle tedavinin yeri «olduğunu da biliyoruz. Osmanlılarda, gerek çocukların gerekse erişkinlerin

14 Mübahat Türker-Küyel, *Beyrûni'nin Ibn-i Sina'ya Sormuş Olduğu On Soru Ve Almış Olduğu Karşılıklar*, S. 117, *Beyrûniye Armağanı*, 1974, TTK Bsm. İbn-i Sînâ, "doğa"yı ("tabiat") açıklamış, "mizâc" ile ilişkisini göstermiştir. "Tab", ya "Tabi'at"ı doğuran eylemdir, ya "Tabi'at"tan eylemin ve hareketin çıkışıdır, ya da "Zâtı belirleyen şey"dir. "Tabi'at" ise, ya "varlığın düzeni"dir, ya "cisimlerde bulunan ve hareket ile sükûnete sebep olan ilke"dir, hekimlere göre ise "Tabi'at" "mizâc"dır, "Dört Hılt"ın karışımı ve bileşimidir; ya da "Tabiat", istek dışı eylemlerin ilkesi olarak iş gören, hareket ve sükûnet ilkesi olan beden gücüdür. Msl., İbn-i Sînâ'ya göre, "bitkisel ruh" bir "tabi'at"tır.

15 Aydın Sayılı, *İbn-i Sina'da Astronomi ve Astroloji*, *İbn Sina Armağanı*, S. 179, 1984, TTK.

16 Mübahat Türker-Küyel, *İbn Sina'da al-'Akl al-Fa'âl'in Kökleri*, S. 631, *İbn Sina Armağanı*, 1984, TTK Bsm.

hastalıklarının müzikle tedavisinde, çocukların, özellikle hükümdar çocuklarının, müzikle eğitilmesinde, temelde o aynı denge, uyum ve adalet kavramının bulunduğu anlaşılmaktadır. Kanûnî'nin hekimlerinden Mûsâ b. Hârûn, müziğin şehzadelerin eğitiminde oynamış olduğu rolü şöyle dile getirmektedir: "Zirakim (muzika) mizacları itidale getürüp islâh eder idi. (Şehzadeler) büyüdükçe °adl ve istikamet üzere olurlardı; (bu da) âlemin *nizâmına* ve *islâhına* sebep olur idi"¹⁷. Tokatlı Mustafa Efendi'nin öğrencisi Hekimbaşı Gevrek Zade Efendi rast, irak, isfahan, zirefkend, rahavî, buzurg, zengüle, hicaz, buselik, uşşak, huseynî neva makamlarının hangi tür çocuk hastalıklarına iyi geldiğini bildirmektedir¹⁸. Bir yandan, Yavuz Sultan Selîm

"*Nizâm-ı âlem için gelmişti cihâna*

"Hakk'tan *nizâm-ı âlemi* temine er gelür

diye tasvir edilirken, bir yandan Nedîm

"Şer°a uymaz n'idelüm nâle vü zâr eyler ise

"Gerçi *Kanûn'a* uyar zemzeme-i mûsîkar

diyerek bir telife varmak istemiştir. Ama, Nâbî'nin tavrı çok kesindir:

"°Addür asl-ı *nizâm-ı âlem*

"°Adlsüz saltanat olmaz muhkem

"Şer'süz olmağ ile zabt-ı umur

"İhtilâlat-ı umur itdi zuhur

"Masraf artub azalınca irâd

"*Nazm-ı âlem* bulur elbette fesâd

demiştir. Tanzimat Fermânı'nı 1839 da, Gülhânî'de okuyan Mustafa Reşîd Paşa'yı

"Mülke vaz ettiği *Kanûn'u* göreydi

"Bû Alî eyler idi kesb-i *Şifâ'-i* îkan

diyerek İbn-i Sina'dan üstün tutan Şinasî, her nedense, sonradan

"Ne belâlar getirdi başıma fikr-i *nâmûs*

"Kırılır gâhice şem'in alevinden fânûs

diyecektir.

Sonuç: Galenos'un bu eseri başta olmak üzere, bütün bunlar, her-biri kendi açısından, Hikmet'in, o tâ en baştaki tarifine birer dönüşür.

17 Aslan Terzioğlu, *Moses Hammons Kompendium der Zahlkeilkunde aus dem Anfang des 16. Jahrhunderts*, München, 1977, S. 20, 21. Krş. Terzioğlu, *İbn-i Sina ve Türk Çocuk Psikiyatrisi*, *İbn Sina Armağanı*, S. 263.

18 Ay. yer, S. 267.